

og: Slægtsforskning uden for landets grænser, der giver fingerpeg om, hvor der skal søges, hvis en af forfædrene er »udenlandsk«.

Ingen – heller ikke forfatteren – venter at dette emne kan behandles udtømmende på små 100 sider. Bl. a. savnes en bedre redegørelse for, hvordan man giver sine aner kød på kroppen gennem skifter, fæstebreve, lægdsruller o. lign. Den er nok af mindre værdi som grundlag for selvstudium, men som »gruppeterapi« sammen med andre angrebne vil den være god. Bogen slutter da også med et forslag til en timeplan for et aftenskolekursus, hvor den kan anvendes som grundbog.

Helge Bjørn

FESTSKRIFT TIL KRISTIAN HALD. *Navneforskning – Dialektologi – Sproghistorie. På halvårsdagen 9. september 1974. Akademisk forlag, 1974. Kr. 172,50.*

Dette store festskrift – med omslag formet som en side af kong Valdemars Jordebog – med en række jyske herredsnavne i håndskriftets blå, røde og rødbrune blæk – indgår tillige i Institut for Navneforsknings Navnestudier under nr. 13. Den 570 sider store bog er redigeret af en femmandskomite: Poul Andersen, Christian Lisse, Karl Martin Nielsen, Hanne Ruus og John Kousgård Sørensen, som repræsentanter for de tre fagområder, den treleddede undertitel hentyder til. De ialt 44 større og mindre bidrag fordeler sig med 16 om sted- og personnavne, 9 om dialektproblemer og 19 om sproghistoriske eller sprogbeskrivende emner. I det følgende kan dog kun de artikler, som har berøring med Fortid og Nutids sigte, gøres til genstand for nærmere omtale.

Anders Bjerrum viser i »Om betydningen af -lev« (s. 2–7) med udgangspunkt i en bemærkning i Bent Søndergaards disputats, *Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv)*, Kbh. 1972, s. 139, at etymologiske og sproglige kriterier eentydigt må tale for, at »lev« generelt betyder »hvad der bliver tilbage« og specielt bl. a. »rest«, »levning«, »efterladenskab« og ikke mindst »arv«, således som allerede fremført af Kr. Hald i *Sønderjyske Stednavne I*, indl. s. XLIII. *Johs. Brøndum-Nielsen* behandler i »Navnet Trælleborg« (s. 9–12) navnets etymologi i lyset af de seneste gravningsresultater ved Fyrkat (og Trælleborg) og antager, at skråstiveren nok har været kaldt *thræl* (Þræll), at borge af denne type sikkert derfor benævntes trælleborge, hvoraf stednavnet derefter har kunnet udvikle sig. *Vibeke Dalberg* søger i »-boere, -gensere, -nitter og andet købstadfolk« (s. 13–31) at bestemme orddannelsestyperne bag købstadborgernes navne på sig selv og finde frem til kilderne. *Bente Holmberg* forsøger i »Hanghøj og tinghus« (s. 32–38) at godtgøre, at Horns herred har haft to tingsteder, først i Skibby sogn nær Skibby, senere i det nuværende Krogstrup sogn nær Krogstrup. *Rikard Hornby* skriver om »Dyrenavne brugt som persontilnavne i middelalderen« (s. 39–44). *Thelma Jexlev*

gennemgår i »Sjællandske bønders navne i det 16. århundrede« (s. 57–76) et større navnemateriale med udgangspunkt i navnestoffet i Roskilde Agnete klostres jordebogsregnskaber. I tabel 1 opstilles de 12 navne, hvis hyppighed er over 2 % af det samlede stof, og deres samlede forekomst i en række kilder fra tiden 1497–1614, men giver samtidig udtryk for, at tallene fra de enkelte kilder ikke er umiddelbart sammenlignelige. Forfatteren finder bekræftelse på Steenstrups udtalelse, at reformationen ikke fik nogen betydning for navneskikken, og at de nordiske navne viger i et jævnt stigende tempo. *Bent Jørgensen* behandler i »Superlativ i gamle danske stednavne« (s. 77–87) de forholdsvis få stednavne, der har tillægsord som forled. *Allan Karker* forklarer i »Harald Hildetands tilnavn« (s. 89–97) dette som »Harald med hugtanden (eller hugtænderne)«. I »Gøkstorp quod nunc Knutstorp dicitur« (s. 117–27) diskuterer *Christian Lisse* problemerne omkring landsbynavneskifter ud fra eksemplerne Skåningehavn/Kalvehave og Gøkstorp/Knutstorp (fra Sorø gavebog) samt Othinstorp/Ønstorp (ligeledes) og rejser spørgsmålet om de to sjællandske Kirkerup har fået føjet Kirke- til et opr. usammensat Torp eller, om det har afløst et andet forled, og fremdrager endelig til fornyet overvejelse 4 eksempler fra Falsterlisten på navneskifte i -torpnavne. *Birthe Hjorth Pedersen* gennemgår i »Stednavneendelsen -by i enkelgårdsområder« (s. 129–44) forekomsten af -by især i det jyske enkeltgårdsområde, som falder sammen med det tidligere Ringkøbing amt. *Bent Søndergaard* afviser i »Fortsatte studier over den nordiske stednavnetype lev« (s. 145–56), at der er navnegeografisk forbindelse mellem det danske -lev og det tyske -lebenområde. *Lis Weise* skriver om »Nogle østdanske marknavne på -by« (s. 157–70), og *Inge Wohlert* afslutter navneforskningsafsnittet med »Dobbeltnavne på danske klostre« (s. 171–83), hvori forfatteren undersøger samspillet mellem de latinske og hjemlige navne og når frem til, at de fleste er latiniseringer af danske navne. Undtagelsen er Paraclitus/Æbeltoft, hvor der spiller særlige forhold ind; en særlig interesse vises Insula dei/Holme kloster, fordi der er mulighed for, at det latinske navn er ophavet til det danske. I den forbindelse beklages tabet af klostrets arkiv, men der består dog – hvis man tør tro en bemærkning i Mogens Lebechs erindringer – en mulighed for, at dele af det en skønne dag dukker op.

Blandt de dialektologiske artikler må især fremhæves *Poul Andersens* »Hvirvel og vridel« (s. 185–204) om det beskedne stykke træ, der kan holde en dør eller halvdør lukket, og *Inger Ejskjær*s »Morfemstød i dialekten i Voldby (Djursland)« (s. 215–36). Fra det sproghistoriske afsnit kan nævnes, at *Gordon Albøge* i »Til Vederloven« (s. 293–318) søger at løse det gamle stridsspørgsmål, om den danske tekst til loven er en oversættelse af den latinske eller, om den latinske hviler på den danske. Afhandlingen viser ikke mindst, hvor store vanskeligheder teksternes ulige omfang og den til dels kummerlige overlevering rejser.

Det meget righoldige festskrift indeholder altså en række bidrag, som behandler emner, der også har principiel interesse både for historikere og lokalhistorikere, og det afsluttes efter god og fornuftig skik med en fuldstændig

bibliografi over den fejrede forfatters produktion spændende over årene 1926–72. Den viser resultatet af Kristian Halds mangeårige medarbejderskab ved Danmarks Stednavne sammen med Anders Bjerrum, Knud B. Jensen og Gunnar Knudsen, begyndende med Frederiksborg Amts stednavne i 1929, fortsættende med Sønderjyske Stednavne 1–5 1933–44, Viborg Amt 1948 samt Bornholm 1951. Fra 1942 stammer disputatsen »De danske Stednavne paa -um« med udtømmende behandling og placering af denne navnegruppe, et arbejde, der faldt naturligt i tråd med arbejdet på større partier af indledningerne i stednavnebindene. Sideløbende hermed tog Kristian Hald del i indsamlingen af Sydslesvigs stednavne, hvoraf foreløbig er udsendt Husby herred (1948) og 1. hefte af Ny herred (1966). Til afløsning af Steenstrups arbejder skrev han Vore Stednavne i 1950 (2. udg. 1965). I denne generelle behandling af hele det danske navnestof er den sproghistoriske metode for første gang gennemført med fuld konsekvens. På linje hermed er Stednavne og Kulturhistorie (1966, i rækken Dansk historisk Fællesforenings håndbøger), som navnlig lægger vægt på at belyse, hvad stednavne kan fortælle om ældre landbrug, om livet i landsbyerne og – med fornøden nøgtern reservation – om kulten før kristendommen. I bibliografien er også de mange artikler om stednavne – det være sig endelser eller navnegrupper – og personnavne medtaget, som Kristian Hald har skrevet for Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder.

Herluf Nielsen

HARALD NIELSEN: FRA DET KOMMUNALE SKOLEVÆSEN I RIBE AMT 1870–1970. 1974, 352 s., ill. Kr. 50.

Det er en særdeles nyttig håndbog, den flittige lokalhistoriker, fhv. amtsskolekonsulent Harald Nielsen har udsendt. Bogen rummer en fortegnelse over samtlige skoler i amtet, herunder de ikke få nu nedlagte landsbyskoler, med korte oplysninger om de lærere, der har været ansat ved de offentlige (kommunale) skoler. Hvert sogn har først en lille indledning om skolevæsenets udvikling i de hundrede år, mens man bemærker, at selve lærerbiografierne går tilbage ikke til 1870, men til 1859. Ialt 7791 lærere er på denne måde kortfattet omtalt, og bogen rummer en alfabetisk opstillet fortegnelse over samtlige biograferede lærere.

Det er naturligvis kun de nødtørftigste data, Harald Nielsen bringer – fødselsår, dimmisionssted og -år, ansættelsesperiode og evt. senere stilling. Men man kan dog ikke undlade at bemærke, hvorledes de meget lange ansættelsesperioder var hyppige ved landsbyskolerne blot en generation tilbage – ikke mindst i førstelærerembederne. Adskillige sad både 30 og 40 år i samme stilling. Det hører med i billedet, når man skal prøve at forklare den store indsats, landsbyskolelærerne ydede i samfundet fra midten af forrige århundrede og et godt stykke op i dette. Ikke blot på det kulturelle felt, men indenfor folkeligt organisationsarbejde, lokalpolitik og i landbruget var skolelærerne fremtræ-